

Richard Sennett, *Respect in een tijd van sociale ongelijkheid*. Amsterdam: Byblos, 2003. ISBN 90-5847-058-x, 288 blz., € 21,35. Oorspronkelijke titel: *Respect. The formation of character in an age of inequality*. New York: W.W. Norton & Co, 2003. Vertaling: Jan Hamminga.

Respect is de afgelopen jaren een gevleugeld woord geworden. Overal waar spanningen ontstaan tussen individuen of groepen, roept men al snel dat er geen respect meer is. Respect komt, zoals bekend, van het Latijnse *respectus* dat het omkijken naar en het acht slaan op betekent. Kijken we in deze tijd minder naar elkaar om dan vroeger en slaan we minder acht op elkaar? Of is er misschien wat anders aan de hand?

De Amerikaanse socioloog Richard Sennett geeft in zijn boek *Respect* niet direct antwoord op de vraag of we tegenwoordig minder acht op elkaar slaan. Wel laat hij zien dat respect ongelijk verdeeld is. Er is sociale ongelijkheid, ook wat het krijgen en verwerven van respect betreft. Sennett omschrijft respect in eerste instantie als 'de behoeften van anderen serieus nemen' (p. 59). Om die omschrijving toe te lichten, gebruikt hij een beeld uit de wereld van de muziek. Bij de uitvoering van een muziekstuk, bijvoorbeeld een lied van Schubert, moeten de uitvoerende kunstenaars elkaar respecteren. Om een stuk als een muzikale eenheid ten gehore te kunnen brengen, moeten zij acht op elkaar slaan en zich wederzijds aan elkaar aanpassen. Zoals Sennett in zijn *De flexibele mens* liet zien wat de invloed is op het menselijke karakter van de levensomstandigheden onder het huidige kapitalisme, zo laat hij in dit boek zien wat de gevolgen ervan zijn voor het krijgen en geven van respect.

Het boek bestaat uit vier delen. Sennett introduceert eerst het thema aan de hand van eigen ervaringen. Hij groeide op in een gemengd samengestelde arbeiderswijk in Chicago, een product van sociale woningbouw uit de jaren veertig van de vorige eeuw. Voor de bewoners werd goed gezorgd, maar ze voelden zich

niet gerespecteerd. Daarvoor waren ze te afhankelijk van de autoriteiten; ze hadden nauwelijks zeggenschap over de gang van zaken binnen hun eigen woonomgeving. Sennett komt daarna tot een begripsbepaling waarbij hij respect afgrenst van andere begrippen, zoals sociale status, prestige en eer. Hij typeert respect met 'de kunst om anderen te erkennen' (p. 67). En dat, zo stelt hij, is vandaag de dag niet meer zo eenvoudig op te brengen.

Het tweede deel gaat over het verwerven van respect. In onze maatschappij, zegt Sennett, kun je op drie manieren respect verwerven: door talent te ontwikkelen, door onafhankelijk te zijn en door anderen iets te geven. Maar met die manieren is iets aan de hand. Talent bijvoorbeeld roept respect op, maar dat gaat ten koste van het respect aan anderen. Om te tonen dat je talent hebt, moet je eerst talent ontwikkelen. Daar zijn instituten voor nodig, bijvoorbeeld scholen. Maar binnen die instituten wordt talent niet alleen ontwikkeld, maar ook beoordeeld en met elkaar vergeleken. Dat creëert ongelijkheid. Het leidt er toe dat de één dat talent weet te ontwikkelen respect krijgt, maar de ander die dat niet lukt, niet. Zo is dat ook met onafhankelijkheid en geven. Je kunt pas onafhankelijk worden met hulp (en dus ook met respect) van anderen. Maar dat wordt vergeten. En geven? Door te geven verwerft de gever respect, maar de degene die de gift ontvangt, krijgt dat meestal niet. De nadruk op talent, onafhankelijkheid en geven, leidt dus tot een ongelijke verdeling van respect.

Als we respect zouden willen vooropstellen, moeten we, zo stelt Sennett, iets anders benadrukken: autonomie. In navolging van de Engelse psychoanalyticus Winnicott omschrijft hij autonomie als het vermogen anderen anders te behandelen dan zichzelf (p. 124). Mensen verschillen van elkaar; elkaar volledig begrijpen kunnen zij niet. Als men dat kan accepteren en respect heeft voor het anderszijn van anderen, is men autonoom. Daarom zou het verwerven van respect niet moeten vooropstaan, maar het betonen ervan.

In het derde deel beschrijft Sennett de ontwikkelingen van de afgelopen honderd jaar binnen het bedrijfsleven en de overheid, evenals de gevolgen ervan voor het krijgen en geven van respect. Aanvankelijk had het bedrijfsleven een gelaagde bevelsstructuur waarbinnen de posities vaststonden. Loyaliteit werd beloond met een vaste aanstelling. Dat gaf zekerheid en leverde degenen die een positie verworven hadden een bepaalde mate van respect op. Maar toen de economie in de jaren zeventig de nationale grenzen ging overschrijden, is het bedrijfsleven op plattere organisaties overgegaan die – beter dan de oude – op de steeds sneller veranderende omstandigheden konden inspelen. De organisatie werd flexibel en daarmee verdwenen de vaste posities en de daarmee samenhangende zekerheden. Loyaliteit werd niet meer beloond. In het kielzog veranderde ook de verzorgingsstaat. De oude verzorgingsstaat wilde burgers – ook als ze zonder werk kwamen – de mogelijkheid verschaffen onafhankelijk te blijven. De nieuwe wil de afhankelijkheid bestrijden door elke burger die zonder werk komt te zitten zo snel mogelijk weer aan het werk helpen. Meestal is dat werk van korte duur en met weinig aanzien. Respect levert het niet op. Dat krijgen alleen de succesvollen. Het zijn ontwikkelingen die ook in ons land zichtbaar worden.

In het laatste deel werkt Sennett zijn denkbepelden over respect nader uit. Respect moet volgens hem altijd wederkerig zijn. Als men iets geeft, moet dat bevestigd worden door een tegengift. De gever moet een ontvanger kunnen worden en de ontvanger een gever. Want alleen als men in staat is respect te betonen, kan men het ook ontvangen en dus verwerven. Sennett spreekt in dit deel ook over het vermogen om dat wat men uit het verleden heeft meegekregen welbewust te gebruiken in nieuwe omstandigheden. Men past zich aan zonder het ver-

leden te verloochenen. Dat is ook het geval als men met respect met anderen omgaat. Men past zich aan de ander aan zonder zichzelf te verloochenen. Als men daartoe in staat is, toont men dat men werkelijk autonoom is. Want autonomie is, zoals Sennett steeds weer zegt, het vermogen de ander in zijn andersheid te accepteren. 'De acceptatie van het feit dat je niet alles van de ander kunt begrijpen, zorgt voor achting en gelijkheid binnen een relatie' (p. 176). Het verschil schept dus gelijkheid.

Sennett pleit niet voor gelijkheid als startpunt (voor concurrentie), maar voor gelijkheid als eindpunt (van gelijke waardering van verschillen). Daarom zouden we niet zo zeer talent, onafhankelijkheid of geven moeten benadrukken, maar de verschillende manieren waarop mensen hun autonomie tot uitdrukking brengen. Laten we, zo zegt Sennett, mensen hulp geven als ze die nodig hebben (en niet kijken of ze wel of niet onafhankelijk zijn) en laten we hen daarbij zo veel mogelijk zeggenschap geven (p. 254). Alleen op die manier kan men de autonomie van mensen tot hun recht laten komen.

Respect zou je kunnen lezen als een pleidooi voor een verbond tussen mensen, tussen ouders en kinderen, leraren en leerlingen, hulpverleners en cliënten en zelfs werkgevers en werknemers. Sennett pleit voor een verbond waarbij de één de ander erkent als iemand anders dan zichzelf. Want dat is wat men moet doen als men de autonomie van de ander wil respecteren. Autonomie krijg je; het is een gift. En dat vraagt op haar beurt weer een tegengift: de autonomie die je de ander geeft. Dat alles kan alleen gebeuren binnen een relatie waar men van elkaar op aan kan, waar men kan mislukken en opnieuw kan beginnen, waar men kan geven en vergeven. Het gezin is bij uitstek een instituut dat zo'n verbond tot uitdrukking brengt, maar ook de school doet dat en allerlei instellingen van zorg en hulpverlening doen dat. Het probleem is echter dat de laatstgenoemde instellingen steeds meer gedwongen worden volgens contracten te werken. Niet het respect voor autonomie staat centraal maar een te leveren prestatie. Dit leidt tot een toenemende afhankelijkheid en ongelijkheid.

Hoe nu verder? Met die vraag blijft de lezer zitten. Vanuit Sennetts analyse zou je kunnen pleiten voor educatieve, culturele, sociale en wellicht ook economische enclaves binnen het al maar uitdijende kapitalisme; enclaves waarbinnen individuen zich kunnen ontwikkelen en (later) kunnen recupereren. Maar Sennett doet daar geen uitspraak over.

Respect heeft de vorm van een essay: ervaringen, theorieën en onderzoeksgegevens vermengen zich tot één betoog. Op de flaptekst van het boek staat dat het toegankelijk geschreven is. Maar dat is niet het geval. Het boek is een puzzel. Sennett geeft in zijn boek een groot aantal puzzelstukjes; een aantal voegt hij samen, maar een aantal ook niet. De lezer moet een deel van de puzzel zelf in elkaar zetten. Daarmee respecteert Sennett de autonomie van de lezer, maar het is de vraag of iedereen dat wel kan opbrengen. Mij heeft dat in elk geval enkele weken gekost. De lezer dient het boek zelf 'af te maken'. Deze recensie is dan ook *mijn* interpretatie. We stuiten hierbij op een ernstig probleem: ongelijkheid. Sennett respecteert de autonomie van zijn lezers, maar het is de vraag of iedereen dat wel aan kan (en er de tijd er voor heeft). Hij had zijn lezers, zo vind ik, wel wat meer hulp mogen bieden. Toch is het boek voor hen die er de tijd voor hebben een inspirerend boek: een gift zagezegd. En dat vraagt om een tegengift, bijvoorbeeld deze interpretatie.